

Birinci Kitap¹

1. Bilgi olmak bakımından bilgi demek bilen özne ile bilinen nesnenin bilinçli ilişkisinin ürünüdür. Bu ürünün konusu ise bilen öznenin yöneldiğidir. Doğruluk bu bilgi anlatımı üzerinden incelemek gerekirse elde edilen ürünün, bilinen nesneye uydugu/ onu kabul ettiği ölçüde bu ürünün doğru olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğruluk anlayışına mütekabilliyetçi görüş deriz. Nitekim Platon diyaloglarının birinde şöyle demektedir: "Eğer şeylerin içinden değişmeyen yönlerini alırsak onlar hususunda hiçbir şey diyemeyiz". Bizim bilgi anlatımımız üzerinden ilerlersek eğer ilişkinin ürünü olan bilgi, kendisinin konusu olanın mütemadiyen ve yasasız olarak değişene uymayacağı için doğru da olamayacaktır. Pek tabi bu mütemadiyen ve yasasız bilginin saçmalığına dair görüşte olan sadece Platon değil, Parmenides'ten Sofistlere hem geniş spekturuma sahip hem de sayıca fazla kişiler de可以说abilir. Aristoteles ise *Küçük Alfa 2 - Metafizik*'teki dizeler örneği üzerinden Eflatuncu çözümden ziyade Harekleitosçu logos anlayışına yaklaşlığını söyleyebiliriz çünkü Aristoteles'in üçlü yapısı tümel bir yasa olarak ele alınabilmektedir. Biz Aristoteles'in bu yorumunun doğru olduğunu düşünüyoruz.

Yukarıdaki bilgi anlatımızdan ilerlemek gerekirse bilen özne, bilinen nesnenin yani bilginin konusunun hangi parçalarına yöneliyor veya o konuyu hangi yönleri ile ele alıyor soruları haklı olarak sorulabilmektedir. Bu parçalar onun neden ve ilkeleridir. Nitekim nedenleri 4 kategori altında tasnif eden Aristoteles de bu görüşteydi. Aristoteles'in nedenleri hakkında daha evvel yazdığımız bir yazıyı aynen buraya ekliyorum, bu yazında neden ve ilke kavramlarıyla birlikte nedenlerin tasnifine yeterince yer vermiştim:

"Bilindiği gibi Aristoteles Metafizik veya İlk Felsefeyi nedenler ve ilkeleri inceleyen ve arayan düşünce alanları olarak tanımlamıştır. Ardından Aristoteles, neden olarak nedeni ve dört neden teorisini Metafizik adlı eserinde inşa etmiştir. Bu yazımızda biz Metafizik Gamma 2 ve Büyük Alfa bağlamında neden olarak neden ve dört neden teorisini kısaca irdeleyeceğiz.

Neden Olarak Neden ve Dört Neden

Neden olarak nedenin anlaşılabilmesi için Arkhe veya İlke kavramlarının da anlaşılması gerekmektedir. Çünkü Aristoteles'in deyişiyle Neden kavramı bir ilkedir (*Metafizik, 1013a15-20, Ahmet Arslan*). İlke ise "varlığın veya oluşan veya bilginin kendilerinden çıktıığı kaynak" (*Aynı yer*) için kullanılır.

Aristoteles'te Neden dört başlıkta toplanmaktadır bunlar sırasıyla **Maddi, Biçimsel, Hareket ettirici** ve **Gayesel Neden**.

Maddi Neden:

Aristoteryen anlamda Küçük alfa iki bağlamındaki dizeler örneği ile ele alabileceğimiz maddi neden, heyula denilen bilkuvve halde bulunan ve biçimsız daha doğrusu her biçimde içinde

¹ Bilgi ve Nedenler Üzerine

bilkuvve yani potansiyel halde bulunduranın bir şeyi meydana getiren parçasına yönelik sorudur.

Bu dizeler örneği bağlamında onun en alta olan hareketsiz halde olduğu ardından hareket verici tarafından harekete geçirildiğinde bilkuvve halde ve en sonda ise Entelekya halinde hareketsiz olduğu ancak bu sefer kâmil forma zuhur ettiği şeklinde düşünülebilir.

Ben şöyle bir şey de derim: Bir şeyi, o şey yapan nitelikleri ve de arazî nitelikleri taşıyan da bu tanıma eklenebilir. Mesela masa için tahta. İnsan için hayvanlık veya et. Bu örnek aslı anlamında Aristoteles'in 1012a25-30'daki "aynı şekilde tunç ve gümüşün cinsleri" pasajından hareketle verilmiştir. Yani bir türün maddesel nedeni cinsidir. Unutulmamalıdır ki bir cinsin altında olan türlerin ayırt edilebilmesi için fasl gereklidir.* fasl olan aslı manada o şeyi o şey yapan niteliği olması bakımından biçimidir diyebiliriz. Bu biçimin taşıyıcı olan ise yakın anlamında o türün cinsidir. Bu yüzden biz tam tanım yaparken yakın fasl ve yakın cinsi söyleziz. Bu görüşün eksik yanları vardır. Mesela Tahta Bardak türünün bardak cinsinden olduğu düşünelim. Bu bakımından bardak cinsi o şeyin maddesi mi olacaktır? Bunun gibi birkaç örnek verilebilse de şöyle denebilir "Bardak" adlı bir cins yok asl olan Tahta cinsidir. Ve fasl da bardaklık biçimidir. Ancak bu durumda da birden fazla bardak türünün niçin tek bir cinste birleşemeyeceği gündeme gelebilir. Onların türler değil biçimler olduğu söylenilse de birden fazla biçimin niçin bir tür teşkil edemeyecekleri sorusu doğar ki en büyük sorun biçimlerden tümel olma vasifini aldığımız için onların biliminin yapılamayacak olmasıdır.

Bu yüzündenki taşıyıcı ile ilgili olan zannî görüşümüz birden fazla eksiklik içermekle birlikte üzerine biraz tefekkür ile ekmel forma ulaşacağına inancım mevcuttur.

Biçimsel Neden veya Formel Neden:

Heyulaya şekil veren ve şeyi oluşturan o şeyin içsel bir parçası veya özün tanımı. Yukarıda biraz bahsettiğimize binaen şöyle denebilir Masayı masa diye etiketlememize yarayan özselliğin yani yakın faslin kendisinde olan cismin parçası. Misalın Tahta Kalemi için maddesi plastik kendisi "Tahta Kalemi" özüne mensup bir cism düşünelim. Bu cismi diğer türdaşlarıyla birlikte düşünmemimize izin veren o özelliklerin tamamına bir "Tahta Kalemi Biçimi veya Formu" deriz.

Hareketi Başlatan veya Fail Neden:

Değişmenin veya durağanlığın kendisi tarafından veya kendisinden başladığı ilke. Misalın eylem için eyleyici (fiil için fail) veya çocuk için baba. Bu nedene biz hareketin başlatıcısı ve Gayesel Nedene de hareketin amacı bakımından yakınsak biri birine zıt veya dizeler örneğinde olduğu gibi biri üsteki diğerinin altındaki veya Aristoteryen adlandırma ile biri ilk biri son nedenlerdir. Aradaki araçlar ise gaye uğruna yapılan eylemler olması hasebiyle hareketi başlatan nedenin kapsamı alanına da girmektedirler.

Dahası **hareket ettirici neden** yani **fail neden** birkaç şekilde karşımıza çıkabilmektedir:

İlki bireysel nedenin türü, yani heykel için heykeltıraş.

İkincisi ise ilinesek neden, yani heykel için Musa.

Üçüncüsü birleşik halde, yani heykel için heykeltraş Musa.

Dördüncüsü bireysel nedenin cinsi, yani heykel için sanatçı.

Beşincisi ilineksel nedenin cinsi, yani heykel için insan.

Altıncısı bireysel nedenle ilineksel nedenin cinsinin birleşmesi, yani heykel için sanatkar insan.

(Ahmet Arslan, *Metafizik, Divan Kitap*, 2021 sf.273, dipnot:3)

Gayesel veya Amaçsal Neden:

Amaç yani bir şeyin kendisine olan istek/istenç ile olunduğu şey. Örneğin bir heykeltraşın bir heykel yaptığını düşünelim. Faili olarak heykeltraşın verilmesi demek heykelin maddesinin işlenip yani bir değişime tabi oldurulup ardından ona yapılan-heykel formunun verilmesiyle son bulan işlemlerdir. Ancak denilebilir ki bu heykeltraş niçin bu heykeli yapmaktadır? Yani neye duyduğu istek veya istenç için yapmaktadır? İşte bu tür nedene biz gayesel neden deriz.

*Fasldan başka olarak hasse araz da sayılabilir.

Ek 1: Cism-Tür-Fasl-Hasse-GenelAraz yani beş tümel için Ders Notları: Mantık 1 adlı yazımı okuyabilirsiniz.”²

2. Nedenler zincirinin ne sonsuzca geriye gidebilir ne de ileri gidebilir. Geriye doğru gidiş hareketin başlangıçsal nedeni, ileriye doğru gidiş de hareketin kendisi için olduğu gayesel nedeni tanımlamak için kullanılmaktadır. Mesela A'nın hareketini başlatan neden B olsun, A'yı A yapan amaç da C olsun. Biz ne A'nın ne de C'nin sonsuzca geriye gidemeyeceğini Aristoteles'i bilkuvve ve bilfiil ayrimı ile iptal edilebileceğimizi düşünüyoruz. Tek bu delil değil ancak bizim güçlü olarak gördüğümüz ikinci bir delili de aktaracağız.

(a) Bilfiil var olan B, varolabilmesi için sonlu bir A'lara sahip olması gereklidir çünkü sahip olmadığı durumda A'nın sonsuzu aşıp şimdije gelmesi gereklidir. Bunun sebebi de A'nın sonsuz olmasıdır ancak B, sonsuz neden-sonuçların sonucu olması bakımından onlardan bir fazla olması gerekmektedir. Bilkuvve anlamda bunu kabul edebiliriz ancak Bilfiil durumda yukarıdaki sorun yani sonsuzun fazlasının sonsuzu geçtiğine dair bir inancın kabulüne varız ki bu sonsuzun, sonsuzun falzasını da içерdiği için saçmadır. Bunu daha önce *Nedensiz Neden Üzerine* adlı yazımızda bunu daha basit bir şekilde söylemişük. (b) Dizeler örneği olarak da ifade edilebilecek bu örneği biz Aristoteles'in Metafizik, Küçük Alfa, İki'de görmekteyiz. Üç terimden mürrekep bir dize tahayyul edelim: 1) "Nedensiz neden" veya ilk terim isminden de anlaşılacağı gibi kendisinin nedeni olmayan ancak kendisinden sonra gelen aracı terim veya terimlere sonuç olan başlangıç neden. 2) Aracı terimler kümesi, bu lafzdan maksat tikel tek bir neden ve tek bir sonuca sahip olan aracı nedenlerin bulunduğu kümeye 3) ve sonuçsuz sonuç; Aracılar ya sonsuzcadır ve ilk yoktur, ya sonsuzcadır ve ilk vardır. Bunlara ek olarak ya sonludur ve ilk vardır ya da sonludur ve ilk yoktur. Bizim amacımız, ilk'in varlığını ispatlamaktır. Ahmet Arslan, Metafizik tercumesine eklediği ve Colle tarafından oluşturulan kıyma dökülmüş haliyle: “1. Aracılar'ın nedeni –ister az ister çok olsunlar, bu kümeden önce gelen bir terimdir.

² Aristoteles ve Neden - Alihan Karakuş(Müstakil Dergi - Mayıs 22, 2025)

2. Eğer nedenler sonsuzca geriliyorsa, ilk yoktur ve son terim hariç tüm terimler aracıdır.

O halde böyle bir dizinin nedeni yoktur.”

Biz bu kıysa şöyle bir öncül emliyoruz: Hiç bir şey nedensiz değildir. Çünkü kıyas bu haliyle ‘kıyas’ değildir. İlk’in varlığından sonra ilk dellile de dayanarak yukarıdaki dörtlü yapıdaki “sonlu ve ilk’in varolduğu” seçeneklerinin en tercih edilebilir olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Buna binaen eklediğimiz öncül biraz şabelidir. Bunu ileriki yazınlarda işleyeceğiz.

İkinci Kitap³

1. Varlık olmak bakımından varlığın ele alınışı, salt kavramsal varlık ile sınırlı değil ancak varlık ile alakası bulunanlar; töz, nitelik, araz, fasl, cins ve tür, kendinde varlık - bir varlıkta varlık ve daha fazlasını da konu edinen geniş bir alanı tabir etmek için kullanılır. Nitekim aynı kullanımız biz mevcud olanların ilkeleri, bu ilkelerin birbirile ola ilişkisini sözüm ona madde-suret ilişkisini de ele almaktadır. Dahası varlığın niteliği olan kendinde bir ve kendinde ikilik de bu araştırmaya dahildir. Ancak şimdi ele alacağımız konu ilke veya ilk nedenin içsel mi yoksa dışsal mı olduğunu.

İlk olarak biz sonsuzca geriye gidilişin iki farklı görüş çerçevesinde saçma olduğunu söylemiştık. Bu bağlamda bir ilk neden veya Tanrı’nın varlığını iddia etmemiz tutarsız ve beklenmedik olmayacağındır. Ancak bu ilkenin dışsal olduğunu değil içsel olduğunu söyleyorum çünkü nasıl ki bir ev, temelinden çıkar veya bir gemi karinasından bina edilirse Tanrı-alemin de aynı olduğunu söyleyorum. Bunun aksi olan görüşe yani İlkkenin dışsal olduğunu iddia eden kişilere karşı çıkışımız bir aporia ile olacaktır.⁴ Çıkmaz şudur; Yıktan hiçbir şey var değilse Tanrı iddianız üzere nasıl yoktan var edebiliyor? Bu çıkmaz şöyle kıyas edilebilir: “ – Tanrı, şeyleri yoktan getirmişse Tanrı varolanların dışsal bir ilkesidir. – Hiçbir şey yoktan gelemez, o vakit Tanrı bu anlamda dışsal bir ilke değildir.” Bu çıkmazın zayıf bir delilendirme olduğunu söylemek doğru olsa gerektir.

Bu yüzden söyle bir tasnif ile yeni bir tartışmaya girelim. Kendinde varlık nedir diye sormak ile başlayalım. Kendinde varlık, nedeni kendinden çıkan yani varoluş nedeni kendisi olan varlık anlamındadır. Bunun karşıtı olan başkasında varlık ise varoluş nedenini kendisi dışında bir şeyden alan demek ise ve neden bir tür ilke ise ve biz ilke kelimesini şeylerin kendisinden çıkan şey olarak tanımlarsak o vakit Tanrı için kendinde varlık dediğim zaman –ki bu zorunludur, diğer mevcudlar için başkasında varlık dememiz gerekir. Bu bizi yukarıda bahsettiğimiz görüşe yakınlaştırmaktadır.

2. Tanrı hakkında söyleyebileceğimiz tek şey onun nedensiz olduğu ve nedenli olmadığıdır. Bunun şerhi yapılabilir. Şimdi nedensiz olmasının ne olduğu açıklanmalı ardından da bu nedensizlik açılmalıdır. Buna ek olarak da belki fiil yapması bakımından belki bilfiil değil de entelyekya olduğunu söyleyeceğiz.

³ Varlık, Tanrı Üzerine

⁴ Aporia; hasma yönelik onun görüşünün bu konuda ya yetersiz ya da saçmalığına dikkat çekme ifadesi, çıkmaz.

Temel Sorunlar Üzerine

Nedenler yukarıda aktarıldığı gibi 4 tür altında tasnif edilebilmektedir. Maddî, biçimsel, hareketsel anlamda başlatıcı (Fail) ve hareketsel anlamda son veya ulaşılması istenen(Gayesel, Amaçsal). Yukarıdaki teselsül eleştirisi bağlamında ilk nedenin zarurılığine dair bir önceki aktarımımıza binaen denebilir ki bu sayılan türden nedenlerin ilk nedene izafe edilmesi muhaldır.

- A) Maddesizlik demek bildiğimiz anlamda *bilkuvve* ve *bilfiil* olmamak anlamında kullanılabilir. Çünkü bu iki kavram ancak değişimyi kabul eden maddeye özgüdür. Dahası değişimi kabul eden madde anlamında maddesiz olan Tanrı, zamansızdır çünkü ancak hareket ve değişim zamanı oluşturur.
- B) Biçime sahip olmamak da maddesizliğin bir tezahürü olarak anlaşılabilir. Çünkü maddî olan kısma biz taşıyıcı olan da diyebiliriz. Taşıyıcı yoksa taşınan da yoktur. Dahası buna rağmen bir biçim atfedilmek isteniyorsa İlk Neden olanın *kendisinde* bir tam tanım yapılabilmesi gereklidir.
- C) Hareketsel anlamda başlatıcının olmaması demek, onun hareketsiz olduğu anlamında kullanılabilir. Bu A'da da işaret edilenin değişmezsizliği destekler.
- D) Hareketsel anlamda sonunun yani gayesinin olmadığı demek, onun hareket etmediğinin ancak hareketsiz olması anlamında Entelyakya yani Ekmel formdadır. Bu hale bilfiil denişmesi saçma olacaktır. Bunun yanında gayesizlik, eyleme gereği kendi doğasına bağlı farklı bir eyleme geçmeyeceğini de içerir. Yani o, varlığı ile tek bir fiil eyler ve eylemeye devam eder. Bunun tersi olan o fiili eylememe fiili onda yoktur. Dahası hareketsizlik gereği eylem ezelidir.

Birinci Grubun Sonu.

Üçüncü Kitap⁵

1. Bu yazımızda varlık ve mahiyet ayrimı çerçevesinde zorunlu varlık ve mümkün varlık ayrimını ve zorunlu varlığın mutlak anlamda varlık ile özdeş olmasını analiz edeceğiz. Bu bağlam içinde öncelikle varlık ve mahiyet ayrimını kesinlestirecek ardından mümkün varlığın ne olduğu ve zorunlu varlığın bunun olumsuzlaştırılması olduğuna degenecek ve Zorunlu varlığın hem var olanların varlıklarını kazandığı ilke hem de onların içinde olan bir unsur olmasını inceleyeceğiz.

Genel itibariyle bu ayrim bizde olan apaçık bir ilkeye dayanır "varlık, vardır" ilkesine. Bu ilke varlığın öyle yada böyle var olduğunu hem aklın özdeşliğinden hem de sezgilerimizden söylemektedir. Biz çevremizde var olan şeyler için onlara iki soru yöneltebiliriz, bunlar sırasıyla:

⁵ Ahlak, Tanrı-Alem, Vahiy ve Nübüvet üzerine

Temel Sorunlar Üzerine

Var mıdır, Nedir sorularıdır. Bunlardan ilki onun bir varlığa sahip olup olmadığı ikincisi ise onun ne ise o olduğuna yönelikdir. Yani biz çevremizde var olduğunu düşündüğümüz veya sezdiğimiz şeylerin -sözüm ona bir saatin, hem var olmasına yönelik hem de onu o saat yapan özelliklerinin bulunduğu söylenebiliriz. Buradaki ayrimı kafamızda şöyle çizmemiz gerekmektedir: O saat o saat yapan özelliklerin tümüne mahiyet dedikten sonra bu mahiyeti de ikiye ayırıyoruz. İlk özsəl nitelik yani saat özüne yönelik saat dediğimizde aklımıza gelen yakın fasıl ve yakın cins yani öz. İkinci olarak ise o öze ilave olan, o özde olması zorunlu olmayan veya o formda veya o özellikle zorunlu olmayan nitelikler yani ilavilerdir. İlavilere örnek olarak kalemin kırmızı veya siyah yazması durumundaki o siyahlık veya kırmızılık niteliği, masa örneğindeki masanın cam veya tahta olmasındaki tahtalık ve siyahlık formu veya niteliği ilavî niteliklere örnektir. Bu ikisine yani özsəl ve ilavilere örnek olarak İnsan seçildiğinde ilgili insanın özü düşünen hayvan iken onun burada yada şurada yer bulması, konuşması veya susması, yürümesi veya oturması, yiye içmesi veya bunu yapmaması ilavilere örnektir. Bu bakımdan özlere bireysellik kazandıran onun ilavilik nitelikleridir. Buradaki anlatıklarımız çerçevesinde aslında biz var olmayan bir mahiyeti de düşünebildiğimizi farkeder olduk değil mi? Yani var olmayan bir insan hakkında, bir masa ve bir saat hakkında düşünmemiz mümkün. Dolayısıyla biz mahiyeti var olmadan da inceleme konusu yapabiliyoruz. Ve bunun önünde muhal yani akla aykırı bir öge de bulamıyoruz. Ancak ne zaman var olan bir şey hakkında bir şeyler düşünsek insan akı onun bir mahiyeti olması gerektiğini bildirmekte. Yani mahiyet kendisinden bir varlığa sahip değil ve bu varlık kazanım sürecine yol açmaktadır. Bu ise kendisinden bir varlığa sahip olmadığı için dışsal bir süreçtir. Yani kendisinden başka bir şeyden varlık kazanması gerekmektedir, var olması için. Yani biz dış alemdə var olan bir şey gördüğümüzde onun kendi mahiyetinden varlık almadığını aksine kendisinden evvel olan şeyden varlık aldığı söylenebiliriz. Bu tür varlıklara var olması kadar var olmaması da mümkün olduğu için mümkün varlıklar denilmektedir. Ve bu bağlam içinde mümkün varlıklar ister sonsuz isterse de bir sonu olsun - eğer dış dünyada varlarsa, zorunlu bir varlığın gerekliliği vardır. Zorunlu varlık ise mümkün varlıktan ayrı olarak mahiyeti varlık anlamını içeren ve onun mahiyetini var olmasından ayrı düşünmediğimiz, varlığı mahiyeti ile özdeş olan ve mahiyeti mutlak varlık olan varlıktır.

Son denilenleri biraz açalım. Bir mümkün varlık kendi varlığını dışardan ve kendinden evvel olandan alıyorsa bu evvelki ya mümkünür ya zorunludur. Mümkünse o da kendi varlığını ya mümkün olandan ya zorunlu olandan alacaktır. O'da mümkününden alabilemektedir. Burada bu zincirin veya mümkün mümkününden sonsuzca varlık kazanması durumda ise bu mümkünler kümesinin kendisinin varlığını aldığı bir dışsal ve evvelki olması gerekecektir. Bu da zorunlu varlıktır yani mahiyeti, varlığı içeren ve mahiyet ve varlığı ayrı olmayan basit varlık. Peki ya mümkünler peki gerçekten sonsuz mudur? Bu sorun felsefe tarihinde bir çok kez tartışılmıştır. Aristoteles'in potansiyel-aktüel ayrimı gereğince bazı filozoflar aktüel bir sonsuzluğu

reddetmişlerdir. Yani onlara göre sonsuz olan nedenler eğer aktüel ise onlara bir fazlası da eklenebilir. Ancak bu durumda sonsuzun bir fazlasından bahsedilecektir. Bu ise bizim bir şeyin bir fazlası o şeyden fazladır varsayımlımızla veya ilkemizle çelişecektir. Ve bu önkabülün reddedilmesi durumunda ise birçok doğrumuz yanlış olacak ve sezgilerimiz ve empirik izlenimlerimiz yanlışlanmış olacaktır. Bu yüzden bunu değil de sonsuzun aktüel olmasının reddi gereklidir derler. Bunun yanında aktüel sonsuzluğun eğer şeyler sonsuzca geriye giderse şimdinin olmayacağıni çünkü sonsuzun aşılıp şimdije gelinmenin imkansız olduğunu söyleyenler de vardır. Bu iki görüş de sonsuzun aktüel haline yönelik bir eleştiri yani sonsuz artı birin saçmaloğundan hareketle ortaya atılan görüşlerdir. Nitekim bu yanlışlama yöntemine saçmaya indirmeme denilmektedir. Bu bağlam çerçevesinde var olan şeylerin tümü varlık anlamını veya yüklemi taşındığından dolayı onlarda mahiyeti ve varlığı ayrı düşünülemeyecek olanın yani zorunlu varlığın kendisinden bir parça bulunduğu söyleyebiliriz. Çünkü zorunlu varlığın yukarıda söylediğimiz varlığı ve mahiyetinin ayrı düşünülemeyeceğinden dolayı o mutlak anlamda varlık ile özdeşdir. Bu açıdan var olan şeylerin tümü varlık anlamına sahip olduğundan ve o varlık anlamı mahiyetlerinde bulunmadığı için o bireysel tòzler ancak varlığın bir parçasına sahiptirler. Yani mümkün varlıklar, Zorunlu varlıktan bir parçaya sahip olduklarından vardır. Bu parçadan kastımız zorunlu varlığın kendisinin mümkün varlıkça içeriği değil ancak onun üzerine yüklendiği ve özsü ve ilavî nitelikler ile ondan ve diğer var olanlardan farklılaşarak bireyselleştigi dair olan görüşümüzün ifadesidir. Biraz daha açıklık gerektiğiinden bunları yazmayı uygun bulduk.

Sonuç itibariyle mümkün varlıklar kendi varlıklarını, zorunlu varlıktan alarak hem kendilerini onun nedenlisi hem de onu içeriği sonucuna vardık. Bu sonuca varırken varlık ve mahiyet şeklinde varolanları parçalayıp analiz ettik. Mahiyetin ne olduğuna ve varlıktan ayrı olarak düşünülebildiğinden o tür mahiyetlere mümkünler adını verdik. Ancak varlığın bundan farklı olarak ancak bir mahiyet ile düşünüldüğünde aklın bunu zorunlu olarak dayattığından bahsettik. Ardından var olan mümkün varlıkların var olabilmesi için zorunlu varlığa ihtiyaç olduğundan bahsettik ve iki farklı şekilde buna ulaştık. İlk sonsuz mümkünleri kabul ederek ulaştığımız yol iken -ki bu biraz güçsüzdü, ikincisi ise sonsuzun reddi üzerinden ilerlediğimiz yoldu. İlk argüman aslı anlamında nedenselliğe olan güçlü bir güvenden kaynaklanmakta iken ikincisi ise bilfil sonsuzluk eleştirisiydi. Sonuç itibariyle Zorunlu Varlığın, mümkün varlıklara varlık kazandıran ilke ve onlarda bir parçası olan varlık sonucuna vardık.

- 2.** Her eylem gayesel ilke uğruna yapılmaktadır. Bu gayesel ilke ise iki çeşittir; ana Gaye ve ana gaye uğruna istenilen araçsal gaye -*bu ikili yapı mevcut olanın taksimi için elzem olup yazımızın devamında da bu laflar kullanılacaktır*. Bu bağlam içinde eylemlerimiz bu ana gayeye yaklaştığı veya ana gaye uğruna istenilen araçsal gayeye ulaştığı ölçüde iyidir. İyilik kavramı bu bağlamda bizi ana gayemize yaklaştırın şeylerin bütününe verilen bir addır. Bunları her ne kadar insanı merkeze oturtarak aktardıysak da tüm

eşyaların/şeylerin kendi doğalarından gelen ana gayelerinin varlığı ve ona uygun olanlara iyi denilmesi de buna dahildir.

İnsanlık için düşünülmeye devam edilirse bizim ahlak dediğimiz şeyin temelleri ortaya çıkışmış olacaktır. Tanrı hariç her şey de olduğu gibi insanlık ailesinde de ana-gaye olarak kodladığımız şeyler mevcuttur. Bu ana-gaye bizim için mutluluktur ve bu bütüncül anlamda insanın hayatına yönelik huzur durumunu veya kısaca iyi hissiyat anlamındadır. Bu bizim nihayi olan gayemiz olması hasebiyle elzemdir. Mevcud olan veya olacak tüm eylemlerimiz bu mutluluğu elde etmeye yöneliktir. Ancak bu zorunlu istenç kişinin ilgili eylemi eylemesi sonucunda mutluluğa ulaşlığını bildiği ancak gerçekte uyuşmadığı zamanlar da mevcuttur. Daha sonraki yazınlarda tartışacağımız iyi olanın sonuça mı yoksa niyete mi bağlı olduğu sorununa bağlıdır. Ana mevzumuza dönersek bu ana-gaye uğruna istenilecek araçsal gayelerin kendisi iki kıisma ayrılmaktadır. İlk zorunlu olanlar bunlara erdemler denilmektedir. Zorunlu denilmesinin nedeni insanın kendi doğasına yönelik iki temel erdemden çıkarıldıkları içindir. İkinciler için istege bağlı olan araçsal nedenler denilebilmektedir. Örnek olarak kişi kendisini elde etmesiyle ana-gaye ulaşacağını düşündüğü bu tür araçsalları seçme hürriyetine sahiptir. Ancak ilk türdekilerin seçilmesi gibi bir durum yoktur. *Onlar ya vardır ya yoktur, varsa iyi yoksa kötüdür.* Bu ikincil araçsal gayelere örnek olarak kişinin doktor olmayı seçmesi, filancayı yapmayı kendisine misyon etmiş olmayı seçebilir. Bunlar kişinin kendisine yöneliktir. Kişi bunları kendi ikincilli olarak tayin eder ve ulaşamaz ise bu durumda kötü bir yaşam sürmüş olmaktadır.

Tüm bunlardan erdemler üzerine ilerlemenin bu yazının ana gayesini teşgil eden Ahlak için elzem olan olduğu bellidir. Çünkü söylendiği gibi insanlık anlamına sahip olan her şey bu erdemlerin boyunduruğu altındadır. Erdemlerden bahsederken iki ana erdemden bahsedildi. Bunların çıktıgı noktası anlamamız gereklidir. İnsan diğer şeylerde olduğu gibi kendi doğasından gelen şeylere uygun yaşadığı ölçüde iyi bir ömre sahiptir denir. Bu masalık tanımına uygun olan masaya iyi masa, kalemlik idealine uygun olanın iyi kalem olarak ancak olmayanın ise kötü olarak adlandırılması gibidir. İnsan da insanlık tanımına uygun yaşadığı ölçüde iyi bir yaşam sürmüş olacaktır. İnsanlık anlamındaki özsəl-nitelik ve yakın cins olan "*Düşünen Hayvan*" tam tanımındaki iki temelin üzerine inşa edilenler erdemdir. İki temel erdemin ve üstlerine bina edilenlerin erdemler olması şerh edilmeye muhtaçtır. Düşünen kelimesinden maksadın akıl olduğu ve aklın da düzenlilik kavramını da içерdiği açıktır. Hayvanlık ise hem toplumsallığı -*insanın insan ile olan ilişkisi, çocukları ile olan ilişkisi, anne-baba ile olan ilişki vb*, hem de yaşamın devamlılığına yönelik atiftir. Bu bağlamda diğer erdemler bu iki temelin cem edilmesiyle zuhur etmektedir. Örneğin yaşamın devamlılığı için yemek yiyan kişinin az yemişlik ile oburluk arasındaki ölçülü-yemişliğin erdem olarak nitelendirilmesi verilebilmektedir. İnsanlara yönelik umursamazlık ile yapışmışlığın arasındaki ölçülü ilişki de bir erdemdir. Erdemlerin ölçülü olmasının nedeni ve hangi uçların arasında olması iyice anlaşılması ümidiyle.

3. Devletleri biz iki şekilde tasnif edebiliriz, ilki adil devletler ikinicisi ise tiranlıklardır. Bu bağlamda adil olmayan devletleri tiranlık ve adil olan devletleri ise halkın karşı sorumluluk bilincine sahip olan yani çıkardığı yasalar ile halkın belli başlı şeyler kazandırmayı amaçlayan olarak anlamlandırabiliriz dahası halka kazandırmak istenen şeyin ne olduğunu ve yasaların ise bu ilke (gayesel ilke) bağlamında çıkarılması gereği veya ölçüt olarak onun tercih edilmesi gereği sonucu karşımıza çıkmaktadır. Bu ilgili ilkenin keşfi bize devletler tasnifimizi de net bir şekilde sunacaktır. Nitekim bu ilkenin aksi tiranlık ilke ile uyumluluk ise adalettir.

Telolojik görüş çerçevesinde ilkesiz olan haricindeki herseyin bir gaye çerçevesinde hareket ettiği veya ona yönelme istenci taşıdığı söylenebilirse devlet kavramına da bu anlamda kendi varlığının amacı olan bir şeye sahip olduğu ve bunu elde ettiği ölçüde iyi yani adil olan devlet olduğunu söyleyebildiğimiz gibi aksi durumda yani bu amacına uygun davranışmadığı duruma tiranlık diyebiliriz. Halkına karşı sorumlu yani çıkardığı yasalar ile halkın total-huzur/genel-mutluluk/eudaimonia denilen duruma yöneltmesi halinde o adil olanı yerine getirmiş sayılacak ve kendi varoluş amacını da yerine getirecektir. Ancak devletin amacı için bizim dediğimizden başka amaçlar da söylenebilirdi. Ancak bu konu siyasetin altında değil de onun temelinde olan ahlak veya etik alanında tartışılması gereken bir şeydir. Ancak biz yine de genel bir çerçeve sunalım.

İnsanlık telosu dediğimiz şey, insanın kendini gerçekleştirmesi veya daha net bir ifade ile insanlık tanımına uygun bir hayat sürmesidir ve dolayısıyla insanlık anlamı da hayvansal yönünden aldığı sempati yetisine sahip olduğundan ve devlet dediğimiz olduğunun kendilerini düzenli bir şekilde yöneten insanlar anlamlandırdığımız için karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Öncelikle sempati dediğimiz şeyin insanlık anlamının hayvansal yönüne bağlı bir özellik olduğunu hatırlatalım. Bu özellik veya yeti, İnsanı kendi telosuna yöneltmesi açısından diğer özellikleriyle de aynıdır. Evet bir erdem değil ancak yemek yeme özelliğinde olduğu gibi salt bir özellik formundadır. Ancak akıldan çıkan ölçülülük erdeminin kendisiyle sentezi sonucu ortaya çıkan Ölçülü-semptomatik bir erdem olacaktır. Ve devleti yönetme çabası içinde olan kişilerin kendi genel-mutluluklarına ancak erdemli bir yaşam ile ulaşacaklarını bildikleri için - bilmiyor da olabilirler ancak düzgün bir üslub ile öğretilebilir, ve başka insanları genel-mutluluğa ulaştırmadan duyulan mutluluk ve tatmin duygusu uğruna onları bu duruma yönlendirerek yasalar çıkartacaklar. İşte duyulan o mutluluk ve tatmin duygusunun duyulma sebebi bu sempati yeteneği ve onun erdem formudur. Ancak anlaşılmalıdır ki bu bir toplumun oluşumuna dair bir nasillik değil aksine olmuş olan bir toplumu yöneten yöneticilerin niçin erdemli kararlar vermeleri gereğine dair bir açıklamadır.

Biz nasıl ki insan için erdemli kendi fonksiyonlarını en iyi biçimde uygulama hali veya halleri diye anlıyorsak adil olmayı veya adalet dediğimiz şeyi de devlet için aynı şekilde anlamalıyız. Bu anlayış ile devletin adil olan yasalar çıkarması kendisini adaletli yapacağı gibi bunun dersi de kendisi adaletsiz yapacaktır. Bu da bizi yazının başındaki tasnife götüreceklerdir. Adaletsiz devlet nedir sorusuna cevap verilebilmesi için öncellikle adil olan devletin ne olduğunu anlattık buna cevaben de adil olmayı devletin logosuna, ilgili logosu da halkın erdemli bir hayat yaşattırmak veya halkın genel-mutluluğa ulaştırmak olarak anlıyoruz. Bu sıralamamızın nedenini de ahlak ile ilgili olan yazımıza bağlayarak yazımızı şimdiden kadar büyük oranda yazmış bulunmaktayız.

Şimdi geriye kalan tek şey adil olanın halka hangi formlarda yansıyacağını konuşmak ve tikellere intikal etmektir.

Öncelikle adil olmayı biz iki şekilde veya sınıfta görmekteyiz. Bunlar dağıtıcı adalet ve düzeltici adalettir. İlk devletin kaynakları, hakları ve zenginlikleri nasıl paylaşacağına yönelik olan bir alan iken ikincisi bizim bugün anladığımız tarzıyla yargıya tekabül etmektedir. Bilindiği gibi erdemli olmak her ne kadar insanın kendisini gerçekleştirmesi olsada bu sadece insanlık anlamının bir yönüne yönelik bir gerçekleştirme değil aksine her ikisine yönelik bir gerçekleştirmedir, yani hem akılsal yöne hem de hayvansal yöne ölçülu ve nizamî bir şekilde yaklaşmak ve gerçekleştirmektir. Bunun nedeni de insanın akılsal yönünden yani akıldan aldığı düzenlilik ilkesinden gelmektedir. Adaletin erdem ile anıldığı ve erdemden ölçülü ilkesiyle anıldığı göz önüne alınarak adalet veya adil olanın bu iki sınıfına da ölçülü ilkesi çerçevesinde yaklaşılacağı ve bu ölçülü ilkesinin en çok dağıtıcı adalette kendisine yer alacağı anlaşılacaktır. Dağıtıcı adalet bağlamında devlet zenginlikleri, hakları ve kaynakları sınıflar içinde eşit paylaşırsın sınıflar arasında sınıfların ihtiyaçlarına uygun ölçüde dağıtacaktır. Düzeltici adalet ise taraflara karşı eşit mesafede durarak uzlaştırmaya veya cezalandırmaya çalışacaktır.

Dağıtıcı Adalet açısından devlet kaynakları ve hakları dağıtırken insanların erdemli bir hayat yaşamalarına olanak sağlayacak şekilde bu kaynak ve hakları dağıtmalıdır. Yani kişi yaşamını idame ettirecek kadar yiyeceğe sahip değil, barınacak durumda değilse onun bu temel ihtiyaçları karşılanacak ve onun iş bulabileceği yasal düzenlemeler yapılacak yani haklar sağlanacaktır. Kişiye kendi içinde bulunduğu sınıf göz önünde bulundurularak eşit imkanlar ve kaynaklar sağlanmalıdır. Çünkü ölçülu bir hayatı kalma istenci bir erdemdir ve devletin amacı halkına erdemli hayat sağlamaktır. Düzeltici adalet bağlamında da devlet suçluları veya erdemsiz olanları erdemli topluma kazandıramiyorsa bu toplumdan uzaklaştıracak adımlar atmalıdır, çünkü bu bireyler toplumda çoğunluğa ulaşırsa devletin aslı amacı tehlikeye düşecektir.